

Voordracht gehouden op 7 maart 2010 in boekhandel Buddenbrooks te Den Haag

Een karnemelksnor en andere geheimen

Over de Haagse ruimte in het werk van Nicolette Smabers

Jan-Hendrik Bakker

Het zijn altijd de details die het doen. Laat ik daarom eerst wat vertellen over mijn kennismaking met het werk van Nicolette Smabers. Dat is persoonlijk en niet zo zwaarwichtig. Over het thema van dit praatje ga ik u straks nog lastig vallen. Eerst wat losse zaken maar.

Ik had net *Chinezen van glas* gelezen en was gegrepen door de laatste zinnestelsels. Daar fietst een dertel jongetje op zijn mountainbike door de Frankenslag. Toen ik de novelle bijna twintig jaar later herlas realiseerde ik me dat ik dat beeld nooit vergeten was. Waarom precies? Omdat iedereen die de Frankenslag kent weet dat die niet samengaat met dertele jongetjes, en misschien ook omdat ik er in die tijd een belastingconsulent had zitten die voor veel geld deed wat ik zelf ook had gekund? De Frankenslag is in elk geval een deftige Haagse straat, waar dertelheid niet voorkomt.

Uiteindelijk weet je nooit waarom iets blijft hangen. Toen ik vorig jaar Jan Smit en Damaru hoorde zingen 'Ik heb een tuintje in mijn hart, maar alleen voor jou', dacht ik gelijk: o ja, dat is zo'n Smabers-woordje. En kijk, daar staat het, in *De Franse tuin* '... het lieve Jezuskind zou bitter moeten wenen in het tuintje van mijn hart.' Op pagina 17. Jan Smit en Nicolette Smabers zijn beide katholiek. Dat realiseer je je dan ook weer. Op de protestantse zondagschool kenden we dat soort woorden niet; aan die flauwe kul werd daar niet gedaan.

Een woord waar ik wel van herkenning bij opveer, is 'karnemelksnor'. Ik zie die dingen nog bij mijn nichtje en zus. Zo'n dikke witte streep bovenop de lip, waar haartjes als hele fijne, zwaarberijpte grassprietjes uitstaken. Zo'n woord kom je nou nooit eens tegen bij A.F. Th. Van der Heijden. Het is een uitgestorven woord, wat geweldig dat de schrijfster dat nog eens gebruikt. 'Kom, veeg je karnemelksnor eens af,' zei moeder.

Wat ook altijd bleef hangen zijn de observaties van Nicolette op het gebied van de technologische vooruitgang. Bij het herlezen viel me op dat de verbazing en verwondering voor zoiets moois als de kuiltjes voor eieren in de koelkast meermalen terugkomt. Dat de ontwerper aan zoiets handigs had gedacht, dat blijft de schrijfster boeien. In *De man van gas en licht* krijgt de telefoon met loopsnoer een kleine ode van haar. En ook de telefoonklapper met zo'n handig kliksysteem waardoor je direct de letter hebt waar je wezen moet, krijgt een eervolle vermelding.

Voor beide functies hebben we tegenwoordig een klein apparaatje, genaamd mobiele telefoon, maar het is niet dát contrast, wat blijft hangen, maar de opgetogenheid, de oprechte blijdschap waarmee de mensen uit Nicolette's boeken de nieuwe vindingen tegemoet treden. Alsof het leven vanaf nu definitief, een positieve wending heeft genomen. Vanaf heden kan het alleen maar beter worden. Hoort dat gevoel bij de jaren vijftig, hoort het bij Den Haag? Het is in elk geval wat mij betreft sterk met het werk van Nicolette verbonden. Een soort opgewekt ertegenaan gaan, terwijl er onder het tapijt een berg vuiligheid ligt waar de gemeentereiniging niet van moet weten want dan zou je je huis uitgezet worden.

En zo zitten we dan midden in het thema waar ik het vandaag over wil hebben: de Haagse ruimte in de boeken van Nicolette Smabers. Dat klinkt deftiger dan bedoeld. Maar als ik gewoon Den Haag had bedoeld, dan had ik dat wel gezegd. De uitdrukking ruimte heeft meer associaties met ergens in zijn, doorheenlopen, om je heen hebben. Den Haag als woord is zo'n dingwoord, meer iets voor wethouders citymarketing. En bovendien, mijn punt is nu juist dat de boeken van Nicolette de Haagse ruimte ook op een bepaalde manier inrichten, kleuren, invullen. En last but not least, haar boeken spelen ook letterlijk in een Haagse ruimte. Je moet de plattegrond van de stad toch wel een beetje in je hoofd hebben om te weten hoe het zit. In *Stiefmoeder* heeft het meisje Andrea een enge droom over de leeuwen die uit het Wassenaarse dierenpark ontsnappen en dan via Staatspoor de trein nemen naar Hollands Spoor en vandaar verder, ze vinden de weg vanzelf wel, ze hoeven alleen maar op hun neus af te gaan, de geur van het doodsbanige meisje verraadt haar. Bij zoiets moet je wel weten dat de Utrechtse Baan er toen nog niet lag.

Eigenlijk gaat het hier over een mentale ruimte, waarbij het bijzondere is dat die precies samenvalt met de kaart van de stad zelf. Droom ik van Den Haag, dan droom ik van een lege plek, zegt het meisje uit *De Franse tuin*, het debuut van Nicolette. Dat is in feite merkwaardig omdat die lege plek voortdurend gevuld wordt met verhalen en fantasieën. *De Franse tuin* is de tuin achter het Gemeentemuseum, een verborgen, paradijselijk plekje waar we allemaal wel eens zijn geweest. Voor het meisje uit deze novelle is de tuin verbonden met gevaarlijke en vervaarlijke wezens die de stad 's nachts onveilig maken. Meteen in die eerste roman begint het dus al. *There is something rotten in the city of The Hague*. Nou, maar wat dan precies? Daar moeten we het toch even over hebben.

De suggestie dat er iets met de familieverhoudingen niet lekker zit kom je overal in de boeken van Nicolette tegen. En omdat zij altijd het perspectief kiest van een jong meisje, voor wie de wereld bestaat uit karnemelksnorren, tuintjes in het hart en wonderbaarlijke telefoonklappers, is dat behoorlijk bedreigend. Familie is de basis van alles, althans toen nog wel. Maar aan die basis wordt voortdurend gemorreld door vreemde berichten over Indië, Zwitserland en Brabant. Want dat zijn de gebieden waar de Haagse ruimte in deze boeken direct aan grenst. Indië hoort bij het verleden van een zwijgende en ziekelijke pa, die in haar laatste roman overigens uitbundig begint te praten. Er is iets verwarrends met mannen en vrouwen waardoor je opeens ook niet meer helemaal zeker bent wie nu eigenlijk van wie is, 'qua kind zijn' om het zo te zeggen.. Of wie van wie houdt, want je pa blijkt zomaar ook een andere liefde elders gehad te hebben, soms woont die in Zwitserland, zoals in *Stiefmoeder*, soms een paar straten verderop, zoals in *Chinezen van glas*. Halfzussen en halfbroers kunnen zomaar opduiken.

In al haar boeken gaat het erom de onzekerheden te bezweren - of is temmen een beter woord? - met verhalen en fantasieën, en een beetje zonnige alledaagsheid. Niet voor niets staat er in *Stiefmoeder* een motto ontleend aan de Franse dichter Francis Ponge, 'Hoe dan ook, namens mij, beschermt het woord me beter dan de stilte'. Ik zou daar een mooi citaat aan toe kunnen voegen van Hannah Arendt: 'Alle zorgen zijn te dragen, als je ze in een verhaal stopt of er een verhaal over vertelt.' Die had het weer van de schrijfster Isak Dinesen, pseudoniem voor Karen Blixen.

In *Stiefmoeder* staat het zwijgen centraal. Er wordt veel verzwegen. Voor Den Haag is het beeld van de zwijgende vader een natuurlijke concurrent van de ooievaar geworden; de man die moet verbijten wat er in de Japanse strafkampen met hem is gebeurd en die gewoon opgewekt met het leven dient mee te doen. De oorlog is immers voorbij en al met al kon het nooit zo erg zijn geweest als wat er met de Nederlanders onder de Duitse bezetting was gebeurd. Bij Nicolette Smabers wordt dat motief van het zwijgen nog ruimer neergezet. Het barst bij haar van de geheimen. En soms barsten die letterlijk door de oppervlakte.

Ik geef u twee mooie voorbeelden uit *Chinezen van glas*. (...)

Kortgezegd, er is iets niet pluis met de werkelijkheid waarin de jonge meisjes van Nicolette Smabers leven. De Haagse ruimte, om het zo te zeggen, omvat dus niet alleen het Statenkwartier, de Wassenaarse dierentuin en de hockeymeisjes van het Benoordenhout, maar al die dingen zijn ook een soort decorstukken waarachter een gat gaapt. Alsof iemand midden in de stad een foto van een straat heeft gezet, om te verbergen dat daarachter de weg openligt. Je ziet dat tegenwoordig ook wel bij bouwwerkzaamheden, de stellages worden weggewerkt achter een gevelplaat van een gevel. Dat heb je nu ook in de boeken van Nicolette. Den Haag is een parcours met bedriegertjes.

En dan kom ik nu op mijn punt. De boeken van Nicolette Smabers sluiten, hoewel heel anders van toon en mentaliteit, precies aan bij dat meesterwerk van Couperus, *Van oude mensen, de dingen die voorbij gaan...* Dat leeft maar daar in Den Haag, kabbelend en knabbelend op wat lekkers, keurig netjes. Maar terwijl de dood zijn opwachting staat te maken, laat het verleden zich niet meer opzij zetten. Het viel me op hoeveel Nicolettes laatste roman ook dat gegeven in zich heeft. Het boek wordt geregeerd door een ongeluk dat in het verre Indië ooit gebeurde en tot diepe verdeeldheid heeft geleid in de familie in Nederland. Maar dat weet je aanvankelijk allemaal niet. De controverse is ver weggemoffeld achter het niks-aan-de-hand decor van de vroege jaren zestig. Het boek loopt ook veel minder goed af dan je denkt. In die schone schijn trapte ik zelf na de eerste lezing; we willen nu eenmaal graag dat verhalen goed aflopen, ik althans begin steeds meer een hekel te krijgen aan films en romans die eindigen in een poel van

ellende. Vroeger vond ik dat vaak heel diepzinnig. Nu niet meer. Naar mate je ouder wordt, krijg je behoefte aan een mooi einde. In *De man van gas en licht* pakt Nicolette het gelukkig subtiel aan: in de proloog, die in tijd speelt na het slot van het boek, kunnen we lezen, althans achteraf begrijpen, dat een ontluikende liefde op niets is uitgedraaid, terwijl het boek toch met een hoopvol perspectief eindigt. Laat ik hier maar stoppen, moet de schrijfster gedacht hebben, want als je te lang door vertelt, loopt alles slecht af. Ook dat is de kunst van het vertellen. Je moet het draaglijk houden.